

LBRIS

We know
books

D. PRODAN

RĂSCOALA LUI HOREA

Ediție aniversară și Cuvânt-înainte de
IOAN-AUREL POP

Medalion biobibliografic de
MIRCEA-GHEORGHE ABRUDAN

VOL. I

Cluj-Napoca, 2025

CUPRINS

David Prodan – istoric al țărânimii de *Ioan-Aurel Pop* | V
David Prodan, medalion biobibliografic de *Mircea-Gheorghe Abrudan* | XXIX

Prefață la ediția a II-a (1984) | 3
Prefață la ediția întâi (1979) | 5
Prescurtări frecvente în note | 11

I. Geneza răscoalei | 13

1. *Premizele istorice în Transilvania* | 13
 - O imagine în acvaforte a iobăgiei | 18
 - Evoluția economiei domeniiale | 41
 - Statul în fața regimului domeniial | 55
 - Temeiurile românești ale problemei iobăgești | 69
 - Împăratul Iosif al II-lea | 78
 - Nesiguranță – neliniște: un caz semnificativ | 96
2. *Frământările din Munții Apuseni* | 105
 - Particularitatea iobăgiei camerale | 105
 - Sporirea dării | 117
 - Reglementarea urbarială din 1776 | 121
 - Sarcinile iobăgești după 1776 | 125
 - Plângeri peste plângeri | 146
 - Crâșmăritul | 207
 - Tulburarea de la Câmpeni | 219
 - Agitații prevestitoare | 241
 - Procesul | 252
 - Agitații și mai mari | 257

II. Preludiul răscoalei: Conscripția militară | 281

- Înscrierile | 281
- Urmările | 313

Reacția oficială: sistarea conscripției | 327

Agitațiile după sistare | 346

III. Desfășurarea răscoalei | 367

1. Acțiunea țăranilor | 367

În Zarand | 367

Pe Mureș în jos | 398

În comitatul Arad | 405

Pe Valea Streiului. În Țara Hațegului | 418

Pe Mureș în sus | 424

Atacarea Devei | 461

Execuțiile din Deva | 468

Invadarea Câmpenilor | 478

Prădarea Abrudului | 482

Prinderea lui Horea la Bucium | 499

Răfuiala cu aparatul administrativ sătesc | 510

Pe Arieș în jos. Spre Turda, spre Cluj | 515

Lupșa – Baia de Arieș – Mogoș – Cricău | 527

Ultimatumul țăranilor | 542

Căpitani | 548

2. Reacția nobilimii și a oficialității | 552

Refugiul | 552

Reacția comitatelor și autorităților camerale | 561

Apărarea orașelor | 583

Guvernul și Comandamentul general | 589

Împăciuirile | 625

IV. În neliniștea așteptării | 647

Agitațiile țăranimii | 647

„Insurecția” nobilimii. Comitatele | 682

Teama orașelor | 726

Guvernul și Comandamentul | 739

Acțiunea comisarului gubernial Mihail Brukenthal

și a episcopului Ghedeon Nichitici | 756

I. GENEZA RĂSCOALEI

1. PREMIZELE ISTORICE ÎN TRANSILVANIA

Ridicarea de la 1784 a iobagilor români din Transilvania, intrată în istorie sub numele de *Răscoala lui Horea*, e prima zguduire puternică a orânduirii feudale din cuprinsul țării noastre. Ea deschide procesul revoluționar, de răsturnare a raporturilor feudale. Dar mai e în același timp și prima afirmare violentă a conștiinței de sine a poporului român din Transilvania, izbucnind aceasta cu putere elementară acum chiar de la temelile sale.

Plasată în cadrul larg al istoriei generale, răscoala se produce într-un răstimp de mari eforturi de regenerare a vechiului regim, dar și de mari răsturnări revoluționare. Ne găsim într-un secol presărat de răzvrătiri, de răscoale, dar marcat și de mari revoluții, prevestind o lume așezată pe noi temelii, după Revoluția Americană și în preajma marii Revoluții Franceze.

Ne găsim în plin secol al luminilor, al despotismelor luminate, în secolul unei noi revoluționări a gândirii umane însăși. Un suflu de înnoire, de prefacere, circulă stăruitor pe arii tot mai largi, primenind însăși mentalitatea, psihologia oamenilor, afectând societatea umană până în temelile sale, încurajând, stimulând spiritul de acțiune.

Retrăgându-ne în cadrul mai îngust, al Centrului și Răsăritului Europei, ne găsim într-un răstimp când și în această parte temelile feudalismului începeau, fie prin zguduituri de jos, fie prin suflul înnoitor de sus, să se clatine. În timp ce în Apus se pregăteau răsturnările revoluționare, aici se pregătea prăbușirea șerbiei, anunțând mai îndepărtatele răsturnări revoluționare. Răscoale țărănești sau nevoia

desființării ei îi semnalează și aici criza: răscoala lui Horea e precedată în timp de războiul țărănesc de la 1773-1775 din Rusia, de răscoala țărănească din Boemia, de desființarea șerbiei în Țările Române, în țările ereditare ale Austriei, în Silezia, Boemia, Moravia. Dar răscoala se petrece și într-un răstimp când și în această parte a Europei popoarele își afirmă în genere conștiința de sine, popoarele supuse râvnesc la o viață politică proprie. Când și aici începuseră să se arate la orizont imaginile statelor proprii, naționale.

Restrângându-ne acum la cadrul și mai îngust, al Transilvaniei, în care s-a petrecut, ne găsim în fața reversului răscoalei țărănești din 1514: atunci s-a instaurat legal șerbia, acum suntem la scadența ei. Iar național vorbind, răscoala se petrece la un nivel istoric, când noțiunea de neam românesc, de națiune română, e activă în plenitudinea ei. Să mai adăugăm că în iobăgime covârșește masiv iobăgimea română și vom înțelege mai bine nu numai generalitatea, ci și particularitatea răscoalei. Etiologic complexă, complexă va fi și în ființa, și în finalitatea ei.

Rădăcinile adânci ale răscoalei rezidă în gravul regim al șerbiei, al iobăgiei însăși din Transilvania, cu deosebire în agravarea lui din cursul secolului al XVIII-lea. Ea se produce într-un moment de grav dezechilibru între paroxismul la care regimul șerbiei, al iobăgiei, a evoluat, și gândul contrar, de emancipare, cu care masa supușilor a răspuns într-un moment propriu unei asemenea ridicări. Și rădăcinile ei trebuiesc căutate și în evoluția poporului român însuși, în particularitățile iobăgiei sale, în lupta lui proprie de emancipare.

★

Sub regimul șerbiei, economia domeniială cunoaște o evoluție lentă, dar mereu agravantă. Șerbia generată de producția proprie a stăpânului feudal se agravează prin creșterea acestei economii și, în consecință, prin creșterea muncii robite. Robota iobăgească, de la o zi pe săptămână, la cât o legiferaseră din pedeapsă pentru țăranii răsculați legiuirile din 1514, sub regimul nobiliar al Principatului a ajuns treptat la o gravitate particulară, la 3-5 și mai multe zile, la toate zilele săptămânii, cu vitele sau cu palmele, cu plugul, cu carul, cu vitele, cu uneltele, cu hrana proprie. În genere, e nelimitată, „de toate zilele”, „după poruncă”, implicând uneori și alți membri ai familiei iobagului. Mai ales în timpul muncilor agricole, când și economia proprie îi reclamă

munca. O stavilă nu-i mai pune decât gradul de evoluție al economiei stăpânului și, firește, grija lui de a nu-și pierde supusul.

Cu războaiele de alungare a puterii turcești, cu instaurarea noului regim, austriac, se face o cotitură radicală. Noul regim, calitativ superior, inversează orientarea economică politică a țării, spre Apusul mai avansat, în locul Răsăritului mai înapoiat. Deschide țării noi perspective de dezvoltare, noile cadre ale statului relativ modernizat.

Dar noul regim, odată cu superioritatea lui, vine și cu toate consecințele acestei superiorități, cu vastul său aparat statal de plătit, cu armatele sale permanente de întreținut și, în consecință, cu un spor considerabil al sarcinilor publice. Și cu atât mai mult, cu cât noul regim a venit noi provincii mai mult sarcinile decât beneficiile superiorității, sale. Iar cum ele cad numai pe umerii nenobililor, nobilimea rămânând și pe mai departe neimpozabilă, sarcinile progresului trebuie să le suporte, înainte de toate, aceeași iobăgime purtătoare a tuturor sarcinilor. Ba cum ele nu înlocuiesc și nici măcar nu reduc pe cele domeniile, ci li se adaugă, cum, dimpotrivă, în noile condiții ale vieții nobiliare și sarcinile domeniile cresc, sarcinile iobagului iau proporții alarmante, insuportabile.

Secolul al XVIII-lea se deschide cu grave moșteniri: lipsă de uniformitate, muncă fără vreo normă legiuită, fără rând, fără capăt. Sarcinilor iobăgești li se suprapun darea considerabil sporită, care sub pretextul stării de război face mereu salturi, sarcinile încartuirii și întreținerii armatelor imperiale, cu toate calamitățile lor. Tulburat pentru un moment de mișcarea de mari proporții a lui Francisc Rákóczi II, regimul șerbic se redresează, revine în toată puterea. Armata imperială, acum și mai stăruior prezentă, îi oferă pavăza armelor sale. Evadarea, fuga individuală sau în masă e singurul răspuns posibil al țărănimii. Acum se mai deschideau încă largi posibilități de strămutare, spre alte domenii, spre domeniile eliberate de curând de sub puterea turcească sau nou create, mai slab populate și în mare căutare de oameni, spre șesuri, spre Banat, spre Țara Românească, spre Moldova. Mișcările armate și nesiguranța favorizează evadarea.

Fuga ia proporții alarmante pentru stăpân. Dar și pentru regim. Ea îi scădea doar masa contribuabililor, tocmai acum când avea mai mare nevoie de ea.

Pentru a stăvili evaziunea, regimul încearcă zadarnic presiuni asupra nobilimii să scadă sarcinile iobăgești. O apăra pactul stabilit care era

Diploma Leopoldină. Trebuie să încredințeze problema organului constituțional al țării, să ceară Dietei, adică nobilimii, o reglementare. Iar Dieta profită venind cu o reglementare sumară a muncii iobăgești în interesul propriu.

Dieta din 1714, curios, pentru fuga iobagilor nu găsește alți vinovați decât pe jeleri! Iobagii sunt încărcăți peste măsură pentru că unii stăpâni pe jeleri „îi țin sub aripa lor ca pe trântori”; ei nu poartă nici sarcinile publice, nu plătesc nici „contribuția” la aceeași măsură cu iobagii, prin ceea ce stăpânii nu numai lor își fac rău, ci și întregii țări. Iobagii astfel sunt ruinați și de jugul greu al slujbei pentru stăpân, și nu pot suporta nici sarcinile publice așa cum ar cere-o starea lor. Sarcinile unora aruncate în spatele altora le mărește acestora și cota contribuției. Aceasta e ceea ce duce la emigrare, la pustiirea satelor! Din „rațiune de stat” prin urmare, Dieta hotărăște ca de acum încolo slujba să se facă peste tot la fel, iobagii ereditari (sau veșnici) să slujească patru zile, jelerii trei zile pe săptămână, rămânând la voia domnului pământesc dacă vrea slujba iobagului sau jelerului său cu vitele sau cu brațele. Și nimeni să nu cuteze să-și slujească iobagii mai multe, jelerii mai puține zile, sub neiertată pedeapsă¹.

Pentru a stăvili migrația și a-i ridica iobagului capacitatea de plată, deci nu trebuie scăzute sarcinile lui, ci ridicate cele ale jelerului! Sub pretextul intereselor fiscale, nobilimea a profitat de prilej pentru a stabili la o cotă ridicată și uniformă robota, fără vreo considerație la starea diferențiată a iobăgimii, și a ridica pe jeler aproape la nivelul iobagului, consacrand acum aceasta prin lege publică. La interesul regimului de a stăvili emigrarea peste graniță, nobilimea adăuga interesul stăpânului de a stăvili migrația iobagului de pe moșia sa pe alta.

Dar nobilimea greu se putea obișnui cu intervenția din afară în raporturile sale cu supușii proprii, chiar și dacă venea din partea propriei Diete. De la 1514, în Transilvania nu se mai întâmplase acest lucru. Stăpânul, prin urmare, nu se simte obligat să respecte nici această reglementare. Dacă împotriva hotărârii Dietei își întrebuințează iobagul, și mai ales jelerul, sub normele prescrise, nu e mai puțin ispitit să-l întrebuințeze peste ele, mai ales în timpul muncilor agricole capitale, când

¹ Textul hotărârii Dietei la Jenő Berlász, *Az erdélyi úrbérendezés problémái (1770–1780)*, în „Századok”, LXXV (1941), pp. 269–270. În manuscris (copie) și în Bibl. Filialei Academiei din Cluj, Arh. Istorică, col. Samuil Kemény, *Chartophilacium Transilvanicum*, tom. VI, pp. 324–325.

preferă nelimitarea. Și apoi cine era să-l oblige să respecte hotărârea? Dieta, ce-i drept, prevedea pentru cei care nu o respectă o „neiertată pedeapsă”, dar nu indica nici calitatea acestei neiertate pedepse și nici vreun organ care să o aplice. Ba legea nici n-a ajuns să fie sancționată!

În ce măsură se respectă sau nu o mărturisesc urbariile, care în ciuda hotărârii ne înfățișează foarte variate situații.

Pe moșiile Bánffy de pildă, în 1715, în anul imediat următor hotărârii, la Bonțida, iobagul trebuie să facă în puterea lui (adică dacă are vite de jug suficiente) trei zile pe săptămână, iar în „sâmbra” (în tovarășie cu altul) în fiecare zi. Slujbă care apare la mai multe sate. În și mai multe însă slujba e nedeterminată: „slujba lor cum vreau domnii”; „după timp, cum vreau domnii”; *et nunc stat in arbitrio dominorum* (Șimleu). În Nușfalău (nordul Transilvaniei) „slujba, de când au scăpat de jugul turcului, a fost cum au poruncit domnii”. Ș.a.m.d. Jelerii fac slujba în felurite chipuri, câte două zile pe săptămână, o lună, două, trei, cinci săptămâni pe an, la coasă, la secere, la vie, unde se cere².

În satele episcopiei catolice din Alba Iulia, în același an 1715, hotărârea se aplică tot atât de puțin. În Galda de Sus, iobagii sunt datori să-și facă slujbele lor cinci zile, jelerii două zile săptămânal. În Geomal, iobagii săptămână întregă, jelerii două zile. În Daia Română, Pâclișa, Totoiu, slujba e nelimitată³.

Pe domeniul Gilăului, la 1717, și iobagii și jelerii trebuie să facă slujbă atunci când le poruncește domnul lor sau dregătorii lui, fie cu vitele, fie cu palmele⁴. Nelimitare, în genere și în 1721⁵. În 1727 apare și slujba de o săptămână din două, sau de trei zile pe săptămână, dar cu nelimitarea din timpul muncilor agricole capitale, când iobagii trebuie să lucreze până se gată lucrul. Ba când lucrul a fost foarte grabnic au scos mai mulți oameni din casă (Agârbiciu). Dar indicator rămâne textul de la Gilău: iobagii ereditari slujesc când mai mult, când mai puțin, după poruncă. Jelerii slujesc mai obișnuit câte două zile⁶. În 1737, textul Gilăului mărturisește aceeași nelimitare: „iobagii nu au o rânduială hotărâtă a slujbei, ci slujesc așa, acolo și până o cere felul slujbei”⁷.

2 Urbariul în Arh. Istorică citată, fondul Bánffy.

3 Textul urbariului la Ștefan Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria, Documente contemporane, I, 1508-1820*, București, 1921, pp. 60, 136, 182.

4 Arh. Istorică, fondul Bánffy, Fasc. 53, nr. 8.

5 *Ibidem*.

6 Jakó Zsigmond, *A gyalui vártartomány urbáriumai*, Cluj, 1944, pp. 277-352.

7 *Ibidem*, p. 367.

Pe domeniul Chioar, pe părțile stăpânite de familia Teleki, sunt obișnuite mai ales două texte: iobagii slujesc cu boii trei zile în săptămână, cu palmele în fiecare zi (Dolheni) sau: iobagii veșnici sunt datori cu slujbă de fiecare zi, decât doar dacă domnul, după greutățile timpului, nu-i ușurează (Secătura)⁸.

Pe domeniul Blajului, la 1726, iobagii fac în genere patru zile cu palmele sau două zile cu boii la săptămână, cu carul sau cu plugul. Jelierii câte două zile cu palmele sau o zi cu boii⁹.

Pe domeniul mare al Făgărașului, în 1721-1722, slujba apropie adesea pe cea hotărâtă de Dietă. Dar, pe fracțiunile nobiliare, apar și multe alte variații. Iobagii din Vad și Ohaba ai contelui Mikes lucrează trei zile pe săptămână, cei din Veneția de Jos ai lui Andrei Szegedi și Petru Boer patru zile pe săptămână, ai lui Mihail Apafi (cel tânăr) peste tot în fiecare zi, afară de duminica. Așa și cei de pe părțile contelui Iosif Teleki, ale lui Paul Inczédi, Francisc Horváth și ale moștenitorilor Naláczai. Dar sunt și de cei care își răscumpără în parte slujba¹⁰. Și pe acestea le afirmă scriptele urbariale, care nici ele nu sunt strict normative nici în cazul limitărilor.

O IMAGINE ÎN ACVAFORTE A IOBĂGIEI

Să dăm imaginea zugrăvită de țăranii înșiși.

Căci limitările înscrise în urbarii nu sunt nici complete, nici obligatorii. Să ascultăm doar lamentațiile iobagilor Țării Făgărașului de la 1726. S-a făcut atunci o anchetă largă, sat de sat. Întrebarea era simplă: de ce fug iobagii, de ce se pustiesc și sărăcesc satele?¹¹

Cu atât mai complicate au fost răspunsurile. Țăranii zugrăvesc patetic, cu belșug de detalii, tabloul viu, incisiv, al iobăgiei, cu tot noianul calamităților sale, care se ascunde în dosul formulelor laconice ale textelor urbariale.

Imaginea slujbei mai întâi.

În satele de sub stăpânirea Fiscului, slujba se face în diferite forme: periodic, global, răscumpărată cu taxă, slujbă cu taxă împreună. La cele

⁸ Arh. Istorice, fondul Teleki.

⁹ Urbariul în Arh. St. din Cluj.

¹⁰ Ștefan Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, I, Cluj, 1935, pp. 272-275.
¹¹ Partea întâi a ascultării, extinzându-se asupra a 33 de sate, în traducere românească la Ștefan Meteș, *op. cit.*, pp. 277-364. Cităm după această traducere cu ușoare retușeri sau adaptări la limbajul propriu în urma confruntării cu originalul din Arh. Istorice citată.

D. PRODAN

RĂSCOALA LUI HOREA

Ediție aniversară și Cuvânt-înainte de
IOAN-AUREL POP

Medalion biobibliografic de
MIRCEA-GHEORGHE ABRUDAN

VOL. II

Cluj-Napoca, 2025

V. A DOUA FAZĂ A RĂSCOALEI

1. PE TEATRUL ACȚIUNII

ÎMPĂRATUL ÎN FAȚA RĂSCOALEI

La Viena, cu mijloacele de comunicație de atunci, prima știre despre izbucnirea răskoalei sosi abia la 12 noiembrie dimineața. Era raportul comitatului Hunedoara către vicescancelarul aulic Gheorghe Bánffy. Noua știre, cancelarul Eszterházy¹ o comunică numaidecât împăratului.

Pentru împărat surpriza fu „neplăcută”. Noua veste cădea nu se poate mai inoportun pentru el. Era tocmai în conflict acut cu Țările de Jos și în fața unui mare război european posibil. Olandezii la începutul lunii octombrie făcuseră un act de ostilitate. Un vapor al lor de război oprise cu armele și silise să se întoarcă o brigantină tot olandeză care se îndrepta sub pavilion imperial, de la Amsterdam spre gura Scheldei. Prin ceea ce diferendul austro-olandez pentru libertatea de navigație pe Schelde a izbucnit în conflict deschis. Conflict care putea antrena în orice moment un război general european. În caz de război Prusia și poate și Franța puteau să ia partea Olandei. Rusia luă o atitudine echivocă. Nici măcar Turcia nu se arătă indiferentă. Încă în primele zile ale lui noiembrie domnii Moldovei și Țării Românești semnalau Porții ca inevitabil războiul dintre Austria și Olanda, sfătuiind o atitudine corespunzătoare rangului ei față de Viena. Ba conflictul se suprapunea altuia în curs, în legătură cu planul Austriei de a schimba Olanda

1 Cancelarul mare (*supremus cancellarius*) era contele Francisc Eszterházy, care era și ban al Croației. Vicescancelari, pentru Ungaria erau contele Carol Pálffy, pentru Transilvania contele Gheorghe Bánffy, Szilágyi, p. 117.

îndepărtată cu Bavaria mai apropiată, plan care crease și el suficiente complicații externe.

Iosif, întors din călătorie, prin Ungaria, caută să-și asigure sprijinul Rusiei. Iar Franței îi aduce la cunoștință că va concentra neîntârziat 80.000 de oameni în Țările de Jos spre a-și lua satisfacție pentru jignirea care i s-a adus². În fruntea acestei armate intenționa să se pună chiar el, împăratul. În tot cazul conflictul puse în mișcare toate cabinele europene și orice dificultate a imperiului în acest moment putea fi exploatată.

Ridicarea românilor împotriva nobilimii în extrema opusă a imperiului împăratului nu numai că îi ridica o nouă dificultate de guvernământ, dar îi reținea atenția și trupele în altă parte, tocmai acum când avea atât de mare nevoie de ele pentru războiul care amenința. Ba o răscoală izbucnită chiar acum în cadrul imperiului îi crea și în afara granițelor o atmosferă nefavorabilă, care putea fi și ea exploatată. Cu atât mai mult cu cât răscoala izbucnea sub domnia lui luministă, ostentativ ocrotitoare a poporului asuprit. Mai mult, izbucnea chiar în numele lui.

Prima sa reacție e a șefului de stat: reprimarea cu puterea armelor și cât mai repede posibil. N-avea să-l rețină de la aceasta nici luminismul său. Putea înțelege motivele răzvrătirii, își cunoștea de a sa datorie să facă tot posibilul pentru îndreptarea sorții poporului asuprit, dar aceasta, în vederile sale, trebuia să se opereze legat prin voința și înțelepciunea monarhului luminat, de sus, și nu silit, prin ridicarea maselor ignorante, de jos. „Totul pentru popor, dar nimic prin popor” – era lozinca pe care și-o fixase încă din tinerețe. Împăratul personal intră în acțiune, însuși dă ordine după ordine, prin „bilete de mână” (*Hand-Billets*).

Încă din prima zi, 12 noiembrie, se adresează feldmareșalului conte Andrei Hadig (sau Hadick), președintele Consiliului aulic de război³. Comunicându-i noua veste, îi cere măsuri urgente: ca răscoala să fie cât mai repede și cât mai bine reprimată, să cadă îndată de acord cu Cancelaria asupra mijloacelor de utilizat, după care să dea urgent instrucțiuni Comandamentului general din Transilvania. În același timp să ordone Comandamentului general ungar să pună regimentele De Vins și Württemberg, care se găsesc mai aproape de Transilvania,

2 Cf. Michael Auner, *Zur Geschichte des Rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*, Sibiu (1935), pp. 3-5.

3 Între 1764 și 1768 fusese general comandant și guvernator al Transilvaniei.

la dispoziția Comandamentului general din Transilvania, la cererea acestuia să plece, parțial sau în întregime, acolo unde va fi nevoie. Să expedieze un subofițer curier prin Buda la Sibiu, care să transmită și ordinele Comandamentului general ungar celor două regimente⁴.

Cancelarul Eszterházy în aceeași zi de 12 se adresa direct guvernatorului Transilvaniei. Prezentând imediat raportul comitatului Hunedoara, împăratul a decis ca Guvernul transilvan în deplină înțelegere cu Comandamentul general să procedeze cu toată tăria, utilizând procedura penală, împotriva instigatorilor, și dacă va fi absolut nevoie, să trateze și poporul răsculat fără nicio cruțare, procedura drastică fiind un mod de a cruța marea masă. Cum din raportul comitatului, fiind sumar, nu reiese clar cauza răscoalei, se așteaptă din partea Guvernului o prezentare mai amănunțită⁵.

Consiliul de război și transmite în aceeași zi ordinul împăratului de a deplasa spre Transilvania regimentele De Vins și Württemberg ca fiind cele mai apropiate. În locul lor generalul Schackmin să dispună să fie trimis regimentul Károlyi. Ceea ce generalul a și ordonat la rândul său din Buda la 14 noiembrie⁶.

În zilele următoare sosiră și raportul guvernatorului Samuel Brukenthal către cancelar din 6 noiembrie, al Guvernului către împărat din 8 noiembrie, și-apoi succesiv altele, lămurind împăratului tot mai bine gravitatea și proporțiile răscoalei.

Cu data de 15 noiembrie pornesc biletele sale de mână: către generalul de cavalerie baron Ludovic Schackmin, comandantul general al Ungariei, contele Cristofor Nitzky, președintele Locotenenței din Buda, baronul Preiss, comandantul general al Transilvaniei, baronul Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, mareșalul Hadik, cancelarul Eszterházy.

Generalul Schackmin îi ordonă să ia măsuri grabnice pentru repri-marea acestei tulburări (*Umwesen*). Cele două regimente de infanterie și două de cavalerie destinate nu sunt suficiente, să plece atâta cavalerie câtă este necesară. Și pentru că în asemenea împrejurări impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac tunurile, să se trimită din

4 *Protocollum separatum aller Hand-Billets*, Tom VIII-IX. Cele privind răscoala publicate de Octavian Beu, *L'empereur Joseph II et la révolte de Horia*, Sibiu 1944. Biletul citat la p. 35. Publicația are și ediție germană sub titlul *Kaiser Josef II und der Bauernaufstand Horias*, Sibiu, 1944

5 Acte vieneze, I, 86.

6 Arh. Comisiei, I, 144-145 (nr. 23).

Timișoara câteva tunuri de trei fonți, împreună cu artileriștii necesari, să fie trase cu cai ziua, noaptea până unde se află trupele trimise împotriva răsculaților. Pentru mai mare siguranță să trimită și din Buda câteva, împreună cu munițiile necesare. Trebuie combătută iluzia acestor oameni mai întâi prin persuasiune. Dacă nu s-ar împrăștia și n-ar preda pe instigatori să se aplice și forța, dar nu mai mult decât e nevoie, până se împrăștie sau cedează.

Contelui Nitzky îi dispune ca trupele să fie însoțite de dregători ai comitatelor, vicecomiți, juzi ai nobililor sau asesori (ai Tablei). Aceștia pe de o parte să-i desmânte în limba lor, pe de alta împotriva agitatorilor și recalcitranților pe care-i vor prinde să procedeze statarial (*standrechtmäßig*), pe condamnați să-i execute pe loc prin călăul pe care-l vor avea la indemnă. Se înțelege însă că cu aceasta nu trebuie să se facă niciun abuz, măsura trebuie aplicată numai ca teroare și exemplu demonstrativ că cei mai mari răufăcători așa sunt tratați. Generalilor Sturm și Koppenzoller să le pună în vedere că ei nu se vor mărgini numai la restabilirea liniștii în comitatele Ungariei, ci trebuie să stea și la dispoziția Comandamentului general al Transilvaniei, ca să poată interveni la nevoie sau la cerere și acolo. Se va utiliza de asemeni preoțimea de rit grecesc pentru potolirea acestor oameni furioși adunați (*versammeln rasenden Menschen*). Pe gardist (curierul care a adus ordinul) să-l expedieze numaidecât mai departe peste Arad, Timișoara la Sibiu. Iar în P.S. dispune ca, întrucât comandantul general din Timișoara lipsește, și ar dura prea mult ca să-i expedieze ordinul prin Petrovaradin, să dea ordin în numele său colonelul Hübel din Timișoara și comandamentului general al regimentului românesc (de graniță), ca dacă tulburările în ținuturile de acolo tot mai continuă, pentru mai mare siguranță a proprietăților din graniță și mai ales ca să nu fie ațâțate cumva și trupele acestea, care și așa sunt cam nedisciplinate, și să țină cu țărani, ele să fie concentrate numaidecât, companie de companie, și puse în ordine sub supravegherea ofițerilor și subofițerilor lor, pentru a evita orice abateri. Toate acestea însă rămân valabile numai cât timp liniștea nu va fi fost restabilită⁷.

Tumulului țărănilor români, cruzimilor și pustiirilor trebuie să li se pună capăt cât mai degrabă – îi scrie contelui Nitzky. Liniștea și siguranța în stat, atât a persoanelor, cât și a bunurilor trebuie să fie totdeauna grija primordială a oricărei administrații publice. Cum

⁷ Beu, *op. cit.*, pp. 35-37.

aceasta e supărător lezată, în înțelegere cu generalul comandant să dea în comun ordine comitatelor, să facă totul pentru liniștirea acestor tulburări. Repetă aceeași dispoziție privind aplicarea dreptului statarial și implicarea preoțimii în acțiunea de pacificare. Și toate să le comunice și comisarului regal Jankovich la Timișoara, să procedeze și el la fel în Banat și în alte părți ale Ungariei pentru a restabili cât mai curând pacea publică. Iar drept post scriptum adaugă că pe capii răsculaților să pună un premiu de 300 de ducați pentru cei care îi vor extrăda pe ei sau pe alți conducători principali ai lor⁸.

Ordine în același sens dă și comandantului general și guvernatorului Transilvaniei, primii vizați.

Generalului Preiss prin biletul său împăratul îi cere măsuri serioase și urgente militare pentru reprimarea tulburării. Nu se îndoiește – îi scrie împăratul – că a luat cele mai întinse măsuri pentru a stăvili acest rău și dacă nu le-a luat, să le ia numaidecât. Cum în asemenea împrejurări, impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac tunurile – îi scrie și lui – să dea numaidecât ordin la Alba Iulia ca să se trimită de acolo și din Sibiu câteva tunuri de trei fonți, împreună cu artileriștii și muniția de lipsă, să le transporte ziua, noaptea, cu cai pregătiți din distanță în distanță, acolo unde se află trupele și să le distribuie la batalioane și divizioane. Îi comunică ordinele date Comandamentului general din Ungaria privind punerea la dispoziția sa, îndată ce se va restabili liniștea acolo, a regimentelor de infanterie De Vins și Károlyi sub comanda generalului Koppenzoller și a regimentelor de dragoni Württemberg și Berlichingen sub comanda generalului Sturm, ca răsculații să poată fi luați între două focuri. Îi comunică de asemenea ordinul dat guvernatorului privind aplicarea dreptului statarial. Aceeași precauțiune privind trupele regimentului I de graniță românesc: ele trebuie concentrate și ținute sub supraveghere pentru a evita orice abateri. În caz că acest popor răsculat nu va putea fi înduplecat să se împrăștie și să dea pe agitatori – repetă el – să se întrebuinteze și forța, dar nu mai mult decât până când se observă că se împrăștie sau cedează. Împăratul nu se îndoiește că generalul a și utilizat regimentele Gyulay și Orosz precum și husarii regimentului Leopold (de Toscana) pentru reprimarea rășcoalei. În rest să se pună de acord cu Guvernul, ca ordinele să fie urmate întocmai și liniștea publică să fie restabilită în toate locurile cât mai degrabă. Și să raporteze mereu despre toate Consiliului

8 *Ibidem*, pp. 37-38.